

Fekete J. József

PERIFÉRIÁRÓL BETEKINTŐ

A MINDIG DERŰS PULI ÉS A BALJÓS FEKETE KANDÚR
*Balázs Attila: Magyarfauszt*¹

Balázs Attila minden eddigi regényéhez hatalmas háttéranyagot gyűjtött, a *Cuniculushoz* a nyulakról, a *Kinek Észak, kinek Délhez* a Délvidékről, a *Pokol mélyén rózsakerthez* Bolíviáról, illetve Rózsa-Flores Eduardóról, a többihez más dolgokról. Mostani könyve az eddigieknél is gazdagabb ismeretanyagot, valósat és fiktívet görget magában, ráadásul az elbeszélést nem köti az idő, két, egymással kedélyesen társalgó, olykor csipkelődő polihisztor hőse, dr. Johann Faust és dr. Hatvani István nem csupán saját idejének eseményeit ismeri, hanem azokat is, amelyeknek történésekor még nem, vagy már nem éltek.

Megidézik például a dicstelen véget ért Heliogabalus római császár és Lucifer barátságát, Szent István királyt és a Szent Koronát, Asztrik érseket, az ördöggel cimboráló, a Szent Koronát adományozó (vagy csupán a Sátán ajándékát kézbesítő?) II. Szilveszter pápát, az ördöngös Goethét, Szűz Máriát és Jézus fogantatását, miközben szól a rádió, szirénázik a mentőautó. Majd kilovagolnak az apokalipszis lovasai, Bem apó csatát veszít, majd nyer, sokan tolják Magyarországon a Sátán szekereit, amit – ki tudja – talán Köcsön Péter, a démonikus kocsis irányít, akinek istállójából maga az ördög ganézott ki, a halál vagy a menny visszaköpi az életbe, majd újra elragadja Nikola Teslát. A két, a legenda szerint az Ördöggel lepaktáló tudós kortársként boncolgatja Stephen Hawking teremtés- és időelméletét, noha évszázadokkal korábban éltek, ráadásul a két boszorkánymester egymással se találkozhatott volna a valóságban, ennek ellenére szívesen diskurálnak a Holdra szállásról, Arisztotelészről és Mick Jaggerről egyaránt, a háború előszelét hozó szuperszonikus repülőgépek hangrobbanásairól, Attila hun királyról, Abafi Olivérről, Kossuth Lajosról, Lugosi Béláról, Puskás Öcsiről, Bartók Béláról, a kínaiak által is megbecsült Petőfiről, az isteni Dantérről, a nem különben lángelme Goethérol, a spontán öngyulladás-

---

1 Újvidék, 2019, Forum Kiadó.

ról, a minden betegséget gyógyító flastromról, de leginkább Istenről és Sátánról, a két elválaszthatatlan ellenpólusról.

A két tudós fizikus és orvosdoktor egy Isten háta mögötti, anyagi gondokkal viaskodó kórházban praktizál, a létesítményt idővel elnyeli a köré épülő város. Az orvostudoroknak kapóra jön a semmiből páciensként hozzájuk vetett Tesla, mert az anyagi kiadások csökkentése érdekében az hajlandóságot mutat kidolgozni a betegek teleportálásának módját – a Philadelphia-kísérlet (az Elridge rombolóhajó eltűnése, majd megjelenése a hipertérben) mintájára –, ám ez is lesz a veszte (immár másodszor), mert egy állását féltő mentőautó sofőrje áramot vezet a kórházi ágyába, ami visszavágja Teslát oda, ahonnét jött. A mágneses tér hozta, a mágneses tér elvitte. Esetleg Isten hívta el, vagy a fényimádó Lucifer kérette magához?

Van miről tárgyalnia a két tudós professzornak, ha nem lenne, bőséggel szolgál témával Anonymus B., a vidéki krónikás, akiben nem nehéz fölismerni a mennyei és alvilági zsinórpaddást vezérlő elbeszélőt, aki hideg prédaként veti a történelem, az irodalom, a tudomány és a sajtó által mozgásba hozott ismereteket a lánglelkű vitázók elé. Azok meg alaposan megforgatják az elébük hintett kérdéseket, és okfejtésük során szívesen idéznek magyar, angol, német, latin költőket, még egy görög idézet is elhangzik párbeszédükben, miként magyar népdalok, népelemek, folklórstoryk részletei. Tesla is kiváló ismerője az irodalomnak, kiemelten a magyarnak. Kívülük és a kórház bájos pszichológusnőjén kívül, akibe mindenki szerelmes, a többi szereplő, személyzet és páciens szinte meg se jelenik, s ha igen, nem sok vizet zavar, csupán színesíti a narrációt. Arra meg nincsen különösebb igény.

A regény (ki mondta, hogy regény?), a mű anakronizmusai és anatopizmusai kellően beszivárványozzák a szöveget. Ennek módszertanáról imigyen fogalmaz a könyv:

„- [...] eltulajdonítható az idő?

- Szó szerint nem tulajdonítható el. De ha úgy vesszük, képlékeny, továbbá folyékony. Ide-oda tud áramlani a felszín vékony hártálya alatt, s egészen távoli, akár innen-onnan elcsent dolgok rándíthatok össze benne. [...] Én csupán a tér és az idő meg a bennük keringő tárgyak, ideák tetszőleges párosítására gondoltam. Vegytiszta akcidencia. Egyszerű blasztogén formájában például az, amikor Mátyás királyunk beugrik egy kingszájz narancssárga Pall Mallért a sarki dohányboltba.”

Vagy máshol:

„- Mi van az idővel?

- Kicsit furcsán viselkedik itt az önök kórháza körül. Nem kellett sok, hogy észrevegyem. Itt belül valamiféle védőburok működik, az is úgy-ahogy, de körötte... mintha valami zavar lenne az éterben. Nem vették még észre? Akárha valahogy összekutyulódtak volna a mágneses hullámok, ezzel együtt aztán meg itt-ott váratlan gellert kap... gomolyog. Disznófarok-ábrába rendeződik...” Dr. Faust úgy tartja erre vonatkozóan, hogy a történelmi hitelesség könnyű szívvel feláldozható az irodalom oltárán, amire Dante példája abszolút világelső, második Goethe, harmadik pedig Homérosz munkássága. A német professzor elfogadja Egon Friedell történetkutató tézisét, miszerint ha kiderülne, hogy Trója soha nem létezett, attól még a megénekelte trójai faló elpusztíthatatlan marad.

A testes mű pergeti a párbeszédet, nincsen ideje leírásokkal, megidézésekkel bibelődni, az elbeszélő mindössze apró narrátori jelenségeket tesz, mint a rádiójátékokban, hogy éppen mi történik a színpadon, de ezeket a közbevetéseket tekinthetjük egy filmforgatókönyv vagy színpadi előadás rendezői utasításainak is – mindenestre drámai dramaturgiával szembesül az olvasó. Meg *A varázshegy* analógiájával, erre utal a kórház, az eseménytelenség, a bölcselkedés, a reflektálás, az ütköztetés, még Clawdia Chauchat kölcsönkért ceruzája is föltűnik egy elnyúló ceruzahegyezési epizódban. Földúsított asztali beszélgetés, de sem a lutheri kimértség, sem az antik symposion tivornyái külsőségeit nem viselik magukon ezek a két- vagy többszemélyes, humorral, termékeny fantáziával megírt, ismeretekkel gazdagon fűszerezett beszélgetések, viták, ugratások, fizikai, metafizikai, történelmi okfejtések. A könyv kettős jellegét hatásosan illusztrálja Penovác Endre akvarelljeiről a kiadvány oldalain az olvasóra tekintő csupa derű puli és a baljós tekintetű fekete kandúr.

Óriási történelmi és áltörténelmi katyvasz ez a könyv – de van benne rendszer!

*A JÖVŐRE IS LEHET EMLÉKEZNI**Bánki Éva: Összetört idő. (Fordított idő III.)²*

Anglia és Norvégia közt egy kopár és kegyetlen éghajlatú szigeten a szorgok voltak az őslakosok, magukról úgy tartották, hogy a „legemberebb emberek”, ám a szigetet elfoglaló I. Bandemag ír király állatinál is alacsonyabb sorba taszította őket, meztelenül, négykézláb kellett járniuk, tilos volt beszélniük, egyáltalán hangot hallatniuk, a zord teleket sziklahasadékokban kellett átvészelnük, miközben palotát építettek a királynak, az írek szívesen vadásztak rájuk, meg is ették őket, bár királyuk idővel megelőlegezte a kannibalizmust.

A szorgokat violaszín pupillájuk és különös tenyérnyomatuk különböztette meg másoktól. Ilyen volt Riolda is, aki Normandiában cseperedett, onnét hazatérve fölszabadította a szorgokat, a despotikusan viselkedő írek helyére toleránsabb szászokat telepített. Nem kell valami monstre népességcserére gondolni, Riolda királynő birodalma 100-150 főnél többet képtelen volt eltartani, de a közösségben így is maradt három szorg család, amely nem keveredett idegenekkel, elutasították az integrációt és a multikulturalizmust, népük minden korábbi megpróbáltatása és szenvedése ellenére messiásként várták az őket megnyomorító, régen elhunyt ír király visszatérését.

A szorgok kényszerű némaságukban elsajátítottak egy szavak nélküli tökéletes nyelvet, érezték egymást, így egymás gondolatait is. Amíg az írástudó népek alig néhány nemzedékre visszamenőleg voltak képesek rekonstruálni a múltat, a szorgok *az idők kezdetétől* emlékeztek mindenre. Szigetükön csupán Riolda meg nevelt fia, Shiobian tudott olvasni, de a királynő hiába lapozta az örült I. Bandemag király Írországból hozatott jelentős könyvtárainak kódexeit, be kellett látnia, hogy a könyvek képtelenek minden jelentős kérdést megválaszolni, pedig a királynő fejében egyre gyarapodtak az éppen a nyelv mivoltából eredő kételyek: „A nevek tényleg megkötözik az embereket? Örökre meghatározzák a jellemünket és a tetteinket? Ha az ő neve, a Riolda nem jelentene királynőt, akkor várandós anyaként visszatérhetett volna-e a szigetére?”

Ha a szavak csak véletlenül jelentik, amit jelentenek, akkor hogyan képesek fullánkokká változni? Embereket tönkretenni és megbélyegezni? A nevek, a jelzők, a határozók lennének a mi élősködőink?

Vajon a költők mindig igazat beszélnek? Ha nem, akkor miért élvezzük a verseket? És ha a zene a legcsodásabb, a legártatlanabb igazság, akkor hogy gyönyörködhetnek benne a romlott emberek?” „...a megismerés határait a nyelv jelöli ki...” – igyekszik megérteni világának problematikus időmozgását.

Az idővel lesznek még gubancok a kora középkori trilógiát (*Fordított idő*, 2015; *Elsodort idő*, 2017) lezáró kötetben, ami zárókóként fogja egybe a főúri udvarban dadaként szolgáló, tudást, műveltséget, szabadságvágyat magába szippantó, szorgok és tündérek leszármazottjaként született Riolda – „... csak azért lehetett uralkodó, mert nyelveket tanult ugyan, de nincs saját anyanyelve – ahogy igazi anyja vagy igazi apja sincsen” – hol mesés, hol elképesztően naturisztikus elemekben bővelkedő történetét. A szigetére és a szárazföldre egyaránt visszavágyó Riolda egyebek közt tanúja a középkor európai népvándorlásának, az egyházi hatalom fölértékelődésének, nagy mérsárlásoknak, hatalmi intrikáknak, szárazföldi és tengeri kalandozásoknak. Miután visszakerült a szorgok lakta szigetére, első dolga felszabadítani alattvalóit és visszaemelni őket a civilizált lények sorába. Időközben szeretett férje lebetegszik, a depresszió elszívja energiáját, fogadott fia eltunyul, két saját fia és lánya meg hát – mondjuk így – vannak. Ráadásul egy baljós üstökös is föltűnik, ami – tudjuk jól – éhínséget, háborút, megsemmisülést hint csóvájával a világra. A már koros uralkodónő fölkerelkedik, és a sziget egyetlen bárkájával nekivág a tengernek, hogy gyógyírt találjon férje, a kékszemű, szőke Sjön egykedvűségére. Egy szigeten rá is talál a megfiatalító vizű kútra, de amikor fölpakol valamennyit a csodavíz-ből, hogy a lakott szárazföldön értékesítse és a kapott pénzből biztosítsa alattvalói túlélését, portyázó vikingek megszárolják le férjét és a bárkáját irányító, szinte még gyermek szorgokat. Ő maga olyan, a múltját idéző teremtményekkel (a Halál Katonája, a magát istenként megélő, „az vagyok, aki vagyok” Al-Rakmarán, Jette, a rémségesen csúf viking harcosnő, akinek végtére az életét köszönhette, a fiatalság vizében új bizniszt sejtő Benjamin, egykori veleneci, álnok és körmönfont ereklýekereskedő) találkozik, akiket szíve-

sen elkerült volna. Viszontagságos távolléte során nevelt fia, Shiobian elcsábította Riolda már férjezett lányát, Fionát, és az uralkodói babérokra tört. Az egyszer már visszacivilizált szorgok egy hét alatt visszasüllyedtek makogó lényekké. Vagyis minden összeomlott a szépreményű uralkodónő körül. Hányattatott kalandjai során egy kódexeket is birtokló uralkodóházban pihenhetett meg, ahol meglepetésére saját élettörténetét, és annak a végét, vagyis saját jövőjét olvashatta a szerző által továbbörökített történetben, a virtuális jövőt, amelyre valaki mint évszázadokkal korábbi múltra emlékezett.

Igaz, a regényidő során az üstökös is végigbuckázott az égbolton, hatására is meggömbülhetett, elhajolhatott, öszetörhetett az idő, és ha így történt, Bánki Évának sikerült ráncba szednie. Trilógiája varázsszelenceként zárul. Összeszálazódnak a dolgok a három kötet között, lényegtelené válik, hogy valós vagy fikciós középkori történetet kínál, alakjai a képzelet szüleményei-e. Történelmi-fantasy regénye számomra olyannyira rövidre zárt, mint egy detektívregény, tele történelem- és nyelvfilozófiával, a trilógia három darabját remekül megkomponált, fejezetekre osztott, tépelődésre készítő mondatokból álló pazar mutatvány.

REGÉNYHEZ KEVÉS

*Bödöcs Tibor: Meg se kínáltak*³

Ha szerinted az a szép, ami érdek nélkül tetszik, akkor lemaradtál a világ esztétikai értékelésének trendjéről, de legalább olvastál Kantot, vagy ha nem, valahonnét lekoppintottad állítását. De Bödöcs Tibor regénybe emelt szobafestőjéről ugye még nem is hallottál! Különb tudnád, mi a ténylegesen szép. Idézem is nyomban, hogy esztétikai kérdésekben ezentúl ne legyenek kétségeid: „Szép az, ami érintésre száraz, dörzsálló, légáteresztő, és ki is van fizetve.”

Derús, takaros, megmosolyogtató mondat, egy humoristától – mert Bödöcs az – éppen ilyen derús, takaros, megmosolyogtató mondatokra számítunk. Különösen, ha olvastuk előző, irodalmi paródiákat tartalmazó kötetét (*Addig se iszik*, 2018), ami elbűvölte a közönséget.

---

3 Budapest, 2019, Helikon Kiadó.

Regénye, a *Meg se kínáltak* engem nem nyűgözött le, pedig igyekeztem ráhangolódni.

Az elbeszélője, Magyar Oszkár képzőművésznek indult, de (boros)pincebalet következtében elveszítette ábrázolótalentumát, falusi szobafestő- és mázolóként keresi a kenyerét, ahogy korosodik, többet áll a söntés mellett, mint a kétágú létra fokain. Rajztehetségével szellemi adottsága nem tűnt tova, különösen a beszédkézsége irigylésre méltó, képzőművészeti albumok révén jártas a művészettörténetben és az esztétikában egyaránt, járt külföldön, mondhatnánk, világot látott ember, aki szivacsként szívott magába minden megszerezhető információt. Az utóbbi harminc évben – a rendszerváltástól kezdve – élénk figyelemmel szemlélte a belföldi eseményeket.

Vezeték- és keresztnéve beszélőnév, némi diszlexiával olvasva Magyarországként hangzik, ami nem rejtett utalás, hogy a narrátor önmagában hordozza szülőhazája problémáit. Csakhogy azokkal szemben képtelen tényleges és hathatós kritikával élni. Ahhoz kevés a stadionmániás miniszterelnök, a gázszerelőből lett milliárdos vállalkozó, az úrhatnám, jómódjukban magukkal mit kezdeni nem tudó kuncsaftjai fölemlgetése, meg a végtelen, de megszakításokkal előadott monológjának egyetlen fültanúja, a pultos lány, az egyetlen, aki nem iszik a szövegben. Még ha ennyire tömören is foglal állást, az társadalomkritikának harmatgyenge: „Most meg itt vagyunk lovak közé hajított gyepelővel, a lelkek közt felrobbantott hidakkal, a Soros György-vudubabával középen. Varacskos, régi komcsik, tuskófejű új barbárok, bárgyú kereszténydemokraták, hibbant nácik, vízérkeresők, futóbolondok, jobb sorsra érdemes féltehetségek, ügynökök és tartótisztek, szinte mindenki velük van most. Ott van a házelnök a parlamentben, aki úgy beszél, mint aki épp varangyot kínoz, van az ifásbajszú köztársasági elnök, az meg csak áll a posztján, mint lófasz a hidegvízben, meg a nagyfőnök, az El Capo, a Kicsi, a Kisgömböc. A saját playboyoknak terülj, terülj, asztalka van, hotelek reggelire, újságok ebédre, kastélyok vacsorára. Basszák meg a bankszámlájukat a svájci szélfükben!” A humorista feladata a szórakoztatás mellett a társadalmi kontroll is, ám a közjogi méltóságok ocsmány szöveggörnyezetbe helyezése édeskevés ehhez. Bődöcs élszóban sokkal hitelesebb e téren.

A monológ nagy részének élménygazdája az ugyancsak piktor Ferus – a kötet ajánlása is neki szól –, aki tényleges élményekkel tölti fel a falusi szobafestők monoton szellemi világát. Ferus és Oszkár nem különül el élesebben egymástól a szövegben, de érezzük, ha arra vonatkozóan hangzik el a „meg se kínáltak” panasza, hogy a munka megrendelői nem tettek italt a szobafestő elé, akkor az Ferus gondolata, ha meg azt közli általa, hogy anélkül lopták szét az országot a nép feje fölül, hogy ő is részesedett volna a zsákmányból, Oszkárt halljuk.

Egyébként a „ki beszél a műben?” kérdése teljesen érdektelen, egyetlen beszélője és egyetlen hallgatója van, a szövegben felbukkanó többiek mindössze ötletadói, tárgyai, dekorációi a monológnak. És ez a baj, ezért nem regény a *Meg se kínáltak*. Amilyen olvasmányos és szórakoztató a könyv 45 rövid fejezete, olyannyira könnyen feledhető mindegyik része, és az egész írásmű egyben is.

Ahhoz, hogy ez a csapongó monológ regény legyen, hiányzik belőle a felépítés, a tartás, a valahonnét valahová vezető történetvezetés, az érzelmi fokozás, a tetőpont, majd az ívelés levezetése, vagy például a leírás, ami a festészet iránt rajongó elbeszélő esetében módfelett különös. Persze az se ártana, hogy ha jelenvalóként bukkannának föl egyéb regényalakok, akiket az író mozgathatna, dramatizált párbeszédbe hozva őket egymással. Nem az eddig felsoroltak teszik a regényt regénnyé, az biztos, de ezek is. A kényszeres monologizálás, a néma hallgató kevés hozzá, még ha beszélő teszi is a szépet a hallgatójának – tapasztalhatóan erőtlenül, és vélhetően eredménytelenül. A módszeres alkoholizálás terén viszont van esélye, miként a szobafestők mellett másoknak is.

Ugyanakkor a derűs, takaros, megmosolyogtató mondatok remekbe szabottak. Úgy tartom, hogy ha irodalmat olvasok, az szórakoztasson valami módon, Bödőcs könyve ezt a humor révén teszi. Páratlan ötletei, fordulatai a remek humoristát mutatják, ám ez a munkája nem ütötte egy csapásra regényíróvá.

Kár. Szurkoltam neki.

Ám még semmi sincsen veszve. Rejtő Jenő is *A három testőr Afrikában* után megírta a *Csontbrigádot*.

MIT HAGYTATOK AZ OLVASÓRA?

Háy János: *Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom – Újraélesztő könyv.*⁴

Meggyőződésem, hogy az irodalmat nem lehet tanítani, legfeljebb az irodalomtörténetet. Azt meg minek? Hogy a diákok némi eligazítást kapjanak a rájuk kiszabott kötelező olvasmányokhoz, vagy ahogy felénk mondják: házi olvasmányokhoz? Ott már nagy a baj, ahol az olvasás kötelezettség, nem pedig belső késztetés folyamánya. Nekem még úgy tanították, hogy van egy szerző, aki született valahol, élt, majd meghalt, időközben írt valamit, amit el kellett olvasni. Azt viszont az ósdi tankönyveket átmásoló szerzők például elfelejtették jelezni, hogy Nagyszalonta vagy Zólyom, esetleg Küküllő már nem az akkori Magyarország területéhez tartozik. Nekünk a Vajdaságban – gyerekként meg pláne – fogalmunk nem volt a dolgok se akkori, se korábbi állásáról. Mennyivel többet tudhattunk volna meg, ha elmagyarazzák nekünk, miként kerültek ezek a települések egy korábbi államalakulatból más országba, történelmileg mi vezetett eme földrajzi, politikai átrendező-déshez stb. Az irodalom történetének efféle oktatása annyit ért, mint halottnak a csók. És akkor lássuk az irodalomtörténetnek nevezett, teljesen felesleges információsomaghoz csatolt szöveganyagot, az olvasmányokat! Csupa halott iromány, érthetetlen szavak, megmosolyogtató mondat szerkezetek értelmezhetetlen mondanivalóval. Legalábbis ahogy nekem tanították, meg előttem és utánam nemzedékek sorának. Nekünk még el kellett olvasnunk a ránk kimért kötelező olvasmányokat, manapság viszont mindegyik megtalálható zanzásított formában, idézetek kiemelésével, egy róluk szóló jó beszámoló néhány kattintással letölthető. Mindezt egybevetve, szerintem csődöt mondott az irodalomtanítás, valami új módszerre lenne szükség újjáélesztéséhez.

Az ilyen módszer létezését bizonyítja Háy János könyve, amelyből most ősz fejjel örömmel tanulom újra a magyar irodalom történetét!

Egykori tanár koromban magam is azt vallottam, hogy az irodalomtörténet-írásnak bizonyára feladata minden szerző és a legtöbb mű számbavétele, az idő majd úgyis átrostálja a felgyülemlett anyagot, tanításkor pedig egy-egy műre, életműre érdemes felhívni a figyelmet.

---

4 Budapest, 2019, Európa Könyvkiadó.

Ezt teszi Háy János is a kötelező olvasmányok által kijelölt idővonalon, de olyan közvetlenséggel, mintha folyamatosan jelen lett volna az említett szerzők életében és műveik születésének folyamatában. Ehhez rendkívüli terjedelmű ismeretanyagot mozgat meg, mobilizálja fantáziáját, meglovagolja humorát, a ma beszélt ironikus nyelven szólítja meg olvasóját, és nem titkolja kétségeit, mer kérdezni. Például arról töprengeni, hogy hagyhatjuk-e az értékes szövegeket több száz éves nyelvi burkuk zárványában, vagy érdemes őket onnét kibontani, és ha igen, ki és milyen alapon jogosult az ilyen nyelvi fölszabadításra. (Aki ma azt állítja, hogy érti és élvezi Berzsenyi Dániel versvilágát, az szemérmetlenül festi magát! – teszem hozzá.) A szerző mintha azt állítaná, hogy úgysem tudjuk, milyen volt az egykori megszólalás akusztikája, milyen rezgéseket váltott ki az akkori hallgatóság lelkében, nyelvében, érzelmi skáláján, meg kell próbálnunk a mai viszonyokhoz idomítani, azok által értelmezhetővé tenni régi dolgainkat. Bizony a nyelv nem ritkán paradox módon a megértés akadályá. „Csokonait elrekeszti előlünk a nyelvújítás, Berzsenyi túl komor és mitologikus, Vörösmarty túl dagályos” a mai értelmezhetőséghez, véli a szerző, aki közvetlen, humoros közbevetéseivel, közjátékaival oldja a nyelvi-történelmi eltávolodás keltette feszültséget. A 16. század végváraiban uralkodó mentalitás megértéséhez például a mai Budapest romkocsmáit hívja segítségül, ahol a nyelvek kavalkádja között halálra is ihatja magát az ember, miközben folyton hadra fogható egy kis torzsalkodás, kakaskodás, duhajkodás erejéig. Tanultuk mi is, hogy a főurak saját törvényeikkel szabályozták alattvalóik életét, Háy viszont elveti az általánosítást, és konkrétan ismerteti ezeket a törvényszámba menő rendelkezéseket, keze alatt életessé válik a múlt, távol áll tőle a megszépítés szándéka, de nem ragad le a bulváros szenzációhajhásznál, a szennyes öncélú kitergetésénél. Nem esik hanyatt a költői nagyság sokat sulykolt képzelet előtt, Balassi korai szerelmi költészete kapcsán leszögezi, hogy az semmivel se különb a mai szerelmes kamaszok verselésénél, istenes versei se magasztosabbak, hiszen egyazon célt szolgálták, az áhított nő kegyeinek elnyerését a szív vagy a hit, a lélek húrjainak pengetése által. Azt sem hallgatja el a szerző, hogy a magyar Don Juannak tekinthető Balassi magatartása több pert akasztott saját nyakába, mint ahány költeményt jegyzett, ám ezzel nem egy poétai magatartásmodellt előlegezett meg, hanem saját korában

léha, tivornyázó habitusa megengedett, úgyszólván majdhogynem elvárt volt. Később Berzsenyi kapcsán a költői nyelv megterheltségéről értekeznek, ami a ma is érvényes módszertan mellett feloldhatatlan: „(...) azt hisszük, hogy érdemes verseket teletűzdelni lábjegyzetekkel, ahogyan manapság minden Berzsenyi-kötetben van, mert akkor megszólal a tudás, az az érzelmi és szellemi energia, ami a költeményekbe bele van tekerve. De nem szólal meg.”

Az irodalomtörténet-írás voltaképpen legendagyártás. Ezt Háy már a számára első magyar költő, Balassi példáján szemlélteti, állítván, hogy a költő alakjában ötvöződik a tényleges figura, aztán az, akit saját maga alkotott meg verseiben, végül az, akit ebből a kettőből gyúrt össze az irodalomtörténet-írás. A végső figurának vajmi kevés köze van a hitelességhez. Háy szerint, ha a reneszánsz poéta szembesülne az irodalomtörténet-írás róla alakított képmásával, nem mondhatna egyebet, mint hogy: „De piszokul kivakartak a szarból...”

Látjuk, nyelvileg oldott a szerző előadásmódja, de szellemi meggyőződését se rejti véka alá. Említi, hogy Csokonai nemzeti eposzt tervezett írni, ami kapcsán zárójelben megjegyzi, hogy „(Én megvagyok nélküle. Őszintén szólva, az összes nemzeti ász nekem inkább tökfilkó, egy-egy ilyen nemzeti eposznál nálam nem Zalán fut, hanem én, s ebben legfeljebb az isιάsz lehet akadály.)”

Általában a lebilincselő történetészövésű, számunkra vonzó stílusú, nyelvezetében bennünket megszólító könyvek kapcsán mondjuk, hogy „lehetetlen”. Lehet-e ilyen „lehetetlen” olvasmány egy irodalomtörténet? Nem hittem, hogy lehet, most tapasztaltam, hogy igen, ráadásul úgy, hogy nem kell feltétlenül kitergetni hozzá a tárgyalt szerző családi szennyését, emberi kicsinyességét, erkölcsi botlását, de leplezni se kell azokat. Az életrajz és az életmű steril elkülönítését szorgalmazó elmélet régen dugába dőlt. A kettő termékeny egymásra kopírozásához elbeszélői nyelvre van szükség, nem az adat, nem az elemzés, nem a pletyka érint meg igazán, hanem a nyelv, a közlés módja. Háy érti az olvasó megszólításának módját. Ez pedig az író dolga, nem az irodalomtörténészé, és íme a bizonyíték, hogy szabad egymástól ellesni a mesterségbeli fogásokat, hiszen az irodalom és a művészet terén legkevesebb az eredetiség, és töméntelen az utánzás, ami végtére nem eredménytelen, sőt.

Háy „irodalomtörténetében” gyakran – szinte mindig – „meztelen a király”. Madáchról írja, hogy „olyan, mintha egy vidéki libalegélőn felkészített focistát bedobnának a világbajnokságra, s az ott seperc alatt gólkirály lesz”, hiszen dagályos lírája eleve feledhető, drámáiból meg még életművének kutatói szerint is „ember nem olvasna [...] egy bűdös sort sem, ha nem a *Tragédia* költője írta volna”.

Tény, hogy Háy olvasatában még a taglalt szerző fizikai adottságai is fontos szerepet kapnak. Nem a művek minősítése során, és nem az elemzés helyett, hanem frappáns hasonlatok kiinduló pólusaként. Ady esetében önmaguktól adódnak testi anomáliák: hatodik ujj mindkét kézen, bütykös lábak, lenőtt fülcimpák, és igéző, mások szerint düllelt szemek: „Ezek a később legendássá váló szemek uralkodnak az arcon, ez a hatalmas és mélybarna meleg tónus, ami mindig, a legelviselhetlenebb pillanatokban is szerethetővé teszi az örök rendbontót. Az is csak később derül ki, hogy bizony a szemóriások gyenge látást rejtenek. Nagy méret és kis teljesítmény. Ezek a szemek lehetnének akár szimbólumai is Ady költészetének: gigantikus nagyság és viszonylag szerény tartalmi erő.” Adyról egyébként sincsen túl kedvező véleménye: „Ady szakrális világpótlék [...] amennyiben nem igényelünk vezért énünk mellé, inkább megmosolyogjuk ezt a versbeszédet, kevésbé érezzük, hogy a modern magyar költészet kezdetéről van szó, inkább hogy a 19. századi romantikus versideál utolsó nagy dobásáról. [...] A szerelmes versek túlnyomó többsége beletaknyosodik az érzelgősségbe, amiben, mint másutt is, az önszeretet dominál.”

A szerző nagyon jól tudja, hogy az irodalomtörténet-írás fényesre szidolozta tárgyát, a szerzők morális héroszként, idolként, ikonként emelkednek ki az ugyancsak megemelt stílusban, történelmi-nyelvi közegbe ültetett, kvázi valóságból. És nagyon nem kedveli az ikonokat, igyekszik őket visszarángatni a tényleges korviszonyok közé, és visszahelyezni emberi mivoltuk gyarlóságai mellé. Móricz (megélhetési) grafomániáját az író saját szavaival illusztrálja: „Én addig bírom, míg van papírom.” Az író második felesége jóval frivolabban fogalmazott ugyanerről az alkotói gerjedelemről: „Magának van egy farka és egy ceruzája. Ez maga. Szíve nincs, lelke nincs, élete nincs. A farka mindig áll, és a ceruzája mindig kész jegyezni.” Mondott is itt bármi kivetnivalót Háy? Nem, csupán a tárgyban két leghitelesebb forrást idézte.

Voltaképpen nem is akkor legizgalmasabb olvasmány a kötete, ha egy-egy szerzőről értekeznek, hanem az állapotrajzaiba épített általánosításai, meglátásai és az ortodox irodalomtörténet-írásnak kiosztott fricskái során, miként Petri György kapcsán fogalmaz: „Mert milyen volt az akkori magyar költészet: egyik oldalon a metaforazuhatag, felezőnyolcas, páros rím, olyan kusza képiség, hogy ha azt követi az ember, az ágytól az asztalig nem tud eljutni, másik oldalról meg a kozmikus agyömlések, tele a molekuláris biológia, a csillagászat és az atomfizika legújabb frázisaival, mintha egy modern tudományos könyvbe valaki belevágott volna egy dinamitot, s mindkettő mögött ott tobzódott kicsit divatjamúlt hacukákban az átszellemült versén.”

Háy János monumentális munkájában azt fürkészi, hogy mit hagytak fejüket irodalomra adó eleink a mai olvasóra kötelező irodalommal lúgozott, születésükkor eleven alkotásaik által. Ehhez pedig a szerzőket is vissza kell rángatni a hullamerevségből a pezsgő életbe, hiszen csupán így tudhatjuk meg, hogy kik voltak ők.

A mindennapi kávénk..., 1995